

Франц Мец

БАНАТ И ДУХОВНА МУЗИКА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ. ПРОБЛЕМИ И ПОСТАВКЕ МУЗИЧКО-ИСТОРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

Духовна музика југоисточне Европе припада, ево и почетком трећег миленијума, неисписаним странцима наше европске историје музике. Сазнања из ове области завршавају се некако управо тамо где се до пре десетак година налазила „гвоздена завеса“: зна се готово све о духовној музици Запада, али је подручје југоисточне Европе до данас остало велика тајна прекривена велом магле. Чак ни велики музички приручници не усаглашавају се благовремено са актуелним истраживачким позицијама. Тек пошто је после промена 1989. године омогућено мање или више објективно проучавање, било је могуће делимично размотрити и научно обрадити црквене музичке архиве са овог простора.

Историјско подручје Баната представља једну врсту колоплета у истраживању духовне музике југоисточне Европе: овде су се вековима граничили Запад и Османлијско царство, овде се много пре него било где другде осетио расцеп у хришћанству након велике шизме; на крају, али не и најмање важно, овде су се многе велике силе бориле за превласт и остваривање сопствених политичких интереса. У записима многих путника који су у XVIII или XIX веку посетили ову регију често се помиње израз „запећак“ Европе или земља у којој се сусрећу Европа и Азија. Тако је током многих векова створена јединствена култура, обележена слогом и разумевањем међу нацијама које тамо живе. Упркос разноликости, духовна музика сваког појединачног народа успела је да се одржи боље од било које друге културне гране.

Темишварски музичар Треуфест Перегрин (Trefest Peregrin) осликава овакво стање у предговору своје књиге *Банатска песмарица* издате 1858. године: „Вероватно не постоји ниједно друго место на свету где се на истом простору равноправно користи толико језика и наречја као што је то случај у Банату. Ако би се, у жељи да се оспори ова тврдња, навела нека слична појава, па можда чак и већа различитост у чувеним лучким и трговачким гра-

довима, таква претпоставка би изгубила на снази као доказ већ самом чињеницом да су сви ови језици у Банату вековима одомаћени, док бродови или послови који су довели странца у већ поменути лучки или трговачки град одлазе и одводе га после кратког времена да би направили место неком другом странцу. И ако се тамо са морским браздама бришу сви страни трагови, у благословеном Банату бразде плодне земље обзнањују дела предака, а сећање на њих мирно и спокојно живи у језицима и обичајима унука и праунука, нетакнуто од стране суседа и укућана.

Ова необуздана разноликост језика и народа представља за мислећег, вредног човека посебан изазов и нагони га да напусти своју отаџбину и свије гнездо усред ове равнице. Ово се не би тако често догађало да је равноправност језика и народа мање изражена, јер успех и напрелак не састоје се само у томе да се човек добро најеле и напије, а такозвани 'добар живот' није увек и заиста пријатан живот. Јер син човечији не живи само од хлеба: дух и оно што уз њега иде такође траже свој део.

То се већ на први поглед види у друштвеном животу свих слојева овдашње заједнице. Овде влада дух распеваности и где год да се уз вино или пиво окупе људи, сигурно неће изостати песма на свим могућим језицима. Мађар и Румун, Србин и Немац, Хрват и Чех, Славонац и Словак, сваки ће са једнаким задовољством слушати и певати одавно познате песме својих комшија и жалиће неизмерно што су му речи појединих тек делимично разумљиве..."

Ове речи важе и 150 година касније, без обзира на све светске ратове и политички тоталитаризам, који су овула прошли. Реч божја се и данас у Банату обзнањује на девет језика, међу којима су румунски, немачки, српски, мађарски, чешки, хрватски, бугарски, словачки и јидиш. Сходно томе се и духовне песме певају на свим овим језицима. Овакву разноликост тешко је наћи још негде на нашем старом континенту.

У проучавању традиције духовне музике у Банату данас се срећемо са посебном врстом потешкоћа. Подела овог, кроз историју саживелог, готово јединственог региона после Првог светског рата и његова припадност различитим државама и господарима умногоме отежава изучавање културе, на коју је врло негативан утицај имало повлачење граница утврђених Версајским уговором. Њиме је највећи део Баната припао Румунији, други део Војводини (Југославија) и један мали део Мађарској.

Пошто су црквени музичари, композитори и капелмајстори деловали у разним местима, данас је неопходно систематски истраживати у све три земље. Делови оставштине многих кантора и хорова током њихових селидби доспели су у различите крајеве историјског Банага. Конкретан пример за то биле би композиције Винценца Машека (Vinzens Maschek), који је радио у Руској Монтани, Темишвару и Белој Цркви. И дела композитора као што су Паул Конрад Вушинг (Paul Conrad Wusching), Карл Рудолф Карас (Karl Rudolf Karrász),

Антон Глокер (Anton Glocker), Франц Вилхелм Шпер (Franz Wilhelm Speer) или Леополд Магенбауер (Leopold Magenbauer) задесила је иста судбина.

У Банату су живели и композитори који су касније ушли у историју музике. Франц Лимер (Franz Limmer), рођени Бечлија, дошао је око 1830. године у Темишвар као капелмајстор катедрале. Његов оферторијум *Justus ut palma florebit* штампан је у Бечу, а може се наћи у бројним европским музичким архивама. Јохан Михаел Хајдн (Johann Michael Haydn) започео је своју каријеру у Темишвару и као седамнаестогодишњак написао дело *Missa Trinitatis*, које је премијерно изведено на дан освештавања темишварске катедрале 1754. године. Франц Вилхелм Шпер компоновао је бројне мисе и велики ораторијум *Краљеви у Израелу*. Траг његове заоставштине изгубио се његовом селидбом у Хрватску 1890. године.¹

Јединство културе и осећај заједништва могуће је објаснити и на другим примерима. Царица Марија Терезија поставила је 1750. године Франца Антона Енгла од Ваграина (Franz Anton Engl von Wagrain) за бискупа Чанадске епархије. У то време су Владичански двори већ били премештени из Сегедина у Темишвар.² Он је претходно до 1739. године био бискуп у Београду, а потом, све до именовања за бискупа у Чанаду,³ бискуп при двору у Аустрији. У Београду је имао своју сопствену музичку и хорску капелу која је музицирала како за време бискупских миса, тако и за време оброка.

О ономе што је учинио док је службовао у Београду мало је познато. Његов претходник, бискуп Антон Казимир Гроф од Турна и Валесасине (Anton Casimir Graf von Thurn und Vallessassina), већ је имао музику у катедрали која се финансирала из Беча. Цар Карл VI се неколиким писмима обратио бискупу са захтевом да се побрине за плаћање београдског катедралног оркестра и да за то потребну суму обезбеди са рачуна за школу и црквену музику: „Наш је најмилосрднији захтев да, од већ упућених 1500 гулдена, обезбедите поправку дотрајалих црквених реквизита и набавку нових, са још 1500 гулдена, као и да 2000 гулдена годишње дајете на издржавање црквених школа и црквене музике“.⁴

¹ Франц Меу: *Te Deum laudamus. Beitrag zur Geschichte der Banater Kirchenmusik* (Прилози за историју Банатске црквене музике), ADZ-Verlag, Букурешт, 1995; видети и: *Die Kirchenmusik der Donauschwaben* (Црквена музика дунавских Шваба), Academia-Verlag, Sankt Augustin, 1996.

² Hans Diplich: *Die Domkirche zu Temeswar* (Саборна црква у Темишвару), Минхен 1972, стр. 60.

³ Koloman Juhász, Adam Schicht: *Das Bistum Timisoara-Temesvar. Vergangenheit und Gegenwart* (Темишварска бискупија. Прошлост и садашњост), Sonntagsblatt, Темишвар 1934.

⁴ Дворски архив, Беч, свеска 456, стр. 62–63: „Беч, 8. 3. 1731. Наредба Универзалној банци да се бискупу београдском Антонију Казимиру Грофу од Турна за опрему олтара и набавку црквених украса, за његову катедралу – цркву, поред већ дозначених 1500 гулдена, дозначи још 1500 гулдена на conto школе и црквене музике на коју ће се годишње излавати 2000 гулдена“. Видети и: Anton Taferner, *Quellenbuch zur Donauschwäbischen Geschichte* (Књига докумената за историју дунавских Шваба), св. 5, стр. 107. Сличан допис из Беча послат и 5. 12. 1730. године.

У протекле три стотине година у Банату је створена јединствена традиција градње оргуља. Први градитељи оргуља у Темишвару настанили су се још у XVIII веку: браћа Јозефи дошла су из Чешке, Карл Леополд Вегенштајн (Carl Leopold Wegenstein) из Беча, Антон Дангл (Anton Dangel) из Доње Аустрије, Франц Антон Велтер (Franz Anton Wälter) и Хербигер (Hörbiger) из других крајева аустроугарске монархије. Оргуље ових мајстора данас се налазе у Вршцу, Белој Цркви, Зрењанину, Сегедину, Темишвару, Араду и Лугошу. Прикупљање ових, за историју важних музичких инструмената из свих цркава и синагога с подручја Баната било би неопходно потребно, како би се о овоме могла стећи свеобухватна слика. Већина инструмената налази се у веома лошем стању и треба их хитно рестаурирати.⁵

У последње три стотине година у Банату је настало много различитих култура духовне музике. Нама је данас од свега тога познат само мали део. Већина хоровађа компоновала је за своје хорове и оркестре дела која су штампали и домаћи и страни издавачи. Национална библиотека у Бечу и библиотека *Сечењи* у Будимпешти поседују нека од ових дела. У Темишвару је 1995. године отворен музички архив бискупије, где су скупљени остаци архива црквених хорова из католичких цркава. Исте године отворен је и архив Темишварске филхармоније. Ова музичка институција основана је 1871. године по узору на Мушко певачко друштво из Беча и неговала је, између осталог, и духовну музику. Хор је редовно певао и у српској православној саборној цркви у Темишвару, што је било регулисано уговором. Хоровађа Карл Рудолф Карас компоновао је чак и српску хорску музику, коју је изводило Српско певачко друштво фабричке колоније.⁶

Упркос разноликости, чак и вишеслојну духовну музику Баната одликују неке заједничке карактеристике. Пре свега приметна је симбиотска повезаност музичких традиција Српске и Румунске православне цркве, при чему је могуће утврдити како музиколошке, тако и музичко-историјске једнакости. Ово се најпре примећује у хомофоном вишегласју XIX века.

Многи кантори и оргуљаши из католичких цркава радили су и у јеврејским синагогама. Ово потврђује, на пример, оставштина арадског кантора Франца Тица (Franz Tietz), који је истовремено делао као кантор у Новом Араду и водио хор овдашње синагоге. Слично је било и у Лугошу, Темишвару, Вршцу и Зрењанину. У већини синагога у Банату и данас стоје оргуље које имају историјску вредност, а саградили су их Вегенштајн, Хромадка, Дангл или Хербигер.

---

⁵ Györdy Mandity, Franz Metz: *Orgellandschaft Woiwodina* (Војводина предео оргуља) у: *Orgel International*, Фрајбург 2000/1, стр. 20–28.

⁶ Franz Metz, *Der Temeswarer philharmonische Verein. Eine Chronik südosteuropäischer Musikgeschichte* (Темишварско филхармонијско друштво. Хроника историје музике југоисточне Европе), Хенинген 1999.

Духовна музика југоисточне Европе једнако је вредан део нашег културног наслеђа као и духовна музика Запада. Политика глобализације, која у ово наше време напредује пребрзо и често исхитрено, не сме испустити из вида културу југоисточне Европе. Да би се стекао свеобухватни увид, мора се прво добро упознати свака појединачна култура. Култура југоисточне Европе много је разнороднија него што се може претпоставити. Па ипак, ова култура није настала ни случајно, ни спонтано. Носили су је и обликовали људи овог региона. Овде је, боље него другде, сачувана традиционална духовна музика, без обзира на бројне историјске теснаце. Из свих ових разлога, систематско проучавање духовне музике овог подручја могуће је само у оквиру интернационалних пројеката. У том случају се јединственост и разноликост подразумевају.

САЖЕТАК

Простор румунског Баната са Темишваром као главним градом повремено је припадао и српској Војводини, а мањинама овог региона припадају данас и Срби. У складу с тим културна слика регије је надасве вишезначна и шарена, а могуће је осветлити је и преко историје музике.

Превела: Зорана Козомарић